

РОДСТВЕНИ И СЕМЕЙНИ СТРУКТУРИ. ПОГЛЕД ОТВЪТРЕ

Ивайло Марков

Предмет на настоящето изследване са институциите на семейство и родство така, както се проектират в моето собствено семейство. Разбира се едно такова изследване крие поне две опасности. Първата се състои във възможността на основата на един частен случай да бъдат направени някакви общовалидни изводи. Надявам се, че в изложението по-долу съм успял да избегна това. В подкрепа на настоящото проучване трябва да отбележим, че чрез изследването на едно конкретно семейство могат да се покажат някои важни закономерности и тенденции на развитие. Друго едно предимство на подобно микропроучване е функцията му да служи като коректив на различните макромодели, които третират подобна проблематика. Втората опасност се крие в емоционалната и морална обвързаност на изследователя в мое лице с обекта на изследване и произтичащата от тук възможна субективност. Субективността по същество е характерна в една или друга степен за всяко изследване. Въпреки това обаче именно спомената обвързаност е в основата на т. нар. "поглед отвътре", който прави картината на семейните и родствени отношения много по-пълна и образна. При проучване от страна на външен човек редица на пръв поглед дребни, но в действителност имащи голямо значение детайли, биха могли да останат незабелязани и неотбелязани. Може би тук е мястото да отбележа, че голяма част от изследването е изградено на основата на лични наблюдения и личен опит. В голяма степен този начин на изследване се доближава до метода на включеното наблюдение.

Така стигаме до въпроса за методите, използвани за набиране на първичната информация. Единият от тях вече беше отбелязан - определеният по-горе от мен като включено наблюдение. Трябва да добавя, че тук влизат както личен опит, така и опит, натрупан през годините в резултат на разговори вътре в семейството, имащи пряко или косвено отношение към разглежданите тук проблеми. Друг характерен етнографски метод е интервюто. То беше използвано най-вече за реконструиране на родовите генеалогии. За целта бяха проведени следните интервюта:

- с баба ми по майчина линия.
- с майка ми.
- с баща ми.

Използван беше и автобиографичният метод в разновидността му на биографично интервю с цел получаване на достатъчно данни за родствените

отношения и всекидневието на семейството за времето до 1983 г. (когато съм роден), както и за периода на ранното ми детство.

В хода на изследването се обособиха два главни проблемни кръга - род и родствени отношения, от една страна, и семейство и семейни отношения, от друга. Макар че двата проблема са свързани и взаимозависими, необходимостта от последователност, по-голяма яснота и прегледност на изложението наложи тяхното отделно разглеждане, доколкото това е възможно. Всеки един от така очертаните два проблемни кръга включва в себе си по няколко подпроблема, които ще бъдат разгледани по-долу.

Род и родствени отношения

В този параграф акцентът пада върху два основни въпроса: най-напред ще бъдат разгледани родовата история и реконструираните родови генеалогии, като ще бъде направен опит за оценка на тяхната както вертикална, така и хоризонтална плътност; на второ място ще стане дума за родствените отношения и различните им проявления, а също така и за факторите, които оказват едно или друго влияние върху тях.

Ще започна прегледа с родовата история и генеалогия, разказана от баба ми по майчина линия. Разказът ѝ започва с това, че селото (Туроковци, Трънско) в миналото ("по турско още") се е намирало на друго място, но поради честите наводнения е било преместено на сегашното си място. Заселването според нея е станало на родов принцип, като се пренасят дори и старите названия на махалите (срв. Лулева 1999: 87). Сред преселилите се са и предците на баба ми, като самата тя знае за един от тях - Кузман. Баща ми пък разказва, че неговият род идва от Македония. Пак "по турско" този род заедно с още няколко се преселват от "Македонския край" в Пазарджишко, където основават селото - Симеоновец.

От това любопитно встъпление бих искал да премина към въпроса за хронологическата дълбочина на генеалогииите. Най-често те започват от пращадото, т. е. генеалогичната дълбочина стига до трето поколение (като приемаме правещия родословието за нулево ниво). Тази тенденция е налице и при тримата информатори - баба ми, майка ми и баща ми. Има разбира се и изключения. По бащина линия баба ми знае предците си до пето поколение; майка ми също казва, че преди Герасим, неин пращад, "*има Начо, има Тричко, но не знам кой е първо*"; баща ми пък знае предците си до четвърто поколение по бащина линия. Ако към тези данни прибавя собствените си познания за родовата история (знания отпреди провеждането на интервютата), получените резултати се затвърждават. Знам имената на трима от пращадовците и прабабите си (двама по майчина и един по бащина линия), но и имената на двама пра-пращадовци - отново от страна на майка ми. Въз основа на така приведените данни може да се направи следният извод: във

вертикален план генеалогииите обикновено достигат до трето или четвърто поколение, много рядко до пето. Същевременно важно е да се отбележи, че не винаги се знаят и четиримата прадедовци и прабаби - единствено при майка ми те са почти в пълен състав - 4 прадедовци и 3 прабаби. При баба ми те са съответно 2 и 1, баща ми пък знае само 2 прадедовци. Естествено възниква въпросът: "от какво се определя родовият спомен?" Най-често се помнят предци, с които съответното лице е имало личен контакт, а липсата на спомен за човека води и до липса на знание за него (Беновска-Събкова 2001: 66). В разглежданите от мен случаи обаче това важи само в известен смисъл, доколкото знанията за предците, с които съответното лице има/ е имало лични отношения, са значително по-образни и жизнени. Но и при отсъствието на персонален контакт знанията за някои от прадедите са налице. Самото родово познание се разпространява и усвоява в рамките на семейството. Бих дал следния пример: при случаен и неформален разговор с баба ми за детството ѝ тя естествено говори освен за себе си, и за своите родители, за дядо си и т. н. По този начин аз научавам различни подробности съответно за прадедо и прабаба ми или дори за пра-прадедо ми. Знанието на баба ми относно нейните родители определям като **непосредствено**, а моето знание за тях - като **опосредствано**. В същото време линията (майчина или бащина), по която се натрупва този опосредстван родов спомен се определя от честотата на непосредствения контакт с представители на майчиния или бащиния род. В разглеждания случай по-голямата дълбочина на генеалогията по майчина линия, реконструирана от самия мен (припомням, че знам двама свои пра-пра дядовци именно майчина линия) се дължи на значително по-честия контакт с баба ми от страна на майка ми. Би могло да се обобщи, че опосредстваният родов спомен се изгражда на основата на непосредствения такъв в резултат на личния и по същество непосредствен контакт с един или друг родственик. Въпреки че ситуацията и обстоятелствата, при които се оформят знанията за рода във вертикален план, са много и трудноизброими, то това е най-общият механизъм. Този механизъм на практика обяснява защо дълбочината на генеалогииите достига до трето - четвърто поколение и много по-рядко - до пето.

Не по-малко интересен е въпросът за родството в хоризонтален план. Получената от генеалогииите картина показва **билатерална система** на отчитане на родството. Това означава, че роднините се формират както по бащина, така и по майчина линия, оформяйки две симетрични родствени връзки. Друга характерна черта на билатералната система е, че съставът на родствената група е различен почти за всеки индивид - например не всички братовчеди на братовчед ми са и мои братовчеди. Освен това тя е изградена мрежообразно и може да бъде разширявана чрез бракове (Казер 1999: 9-10).

Същевременно обаче предаването на фамилното име става по мъжка линия - принцип известен в науката като **патрилинеарност**. Определени фрази при

проведените интервюта, както и някои особености на изградените родословия показват тенденция да се отдава по-голямо внимание на родословието по мъжка линия. За това свидетелстват следните думи на баба ми: *"Не ти трябва от моя страна, ти трябва да направиш родословно дърво от страна на баща ти."* До същото заключение води и едно по-внимателно вглеждане в генеалогииите - без изключение всички те започват с родоначалник мъж. Показателна в това отношение е генеалогията по бащина линия, реконструирана от баба ми. Тя проследява рода на баща си с още четири поколения назад, но единствено по права мъжка линия. В случая патрилинеарността не изключва билатералния характер на родството. Предаването на родовите имена е ставало и става по мъжка линия, но това не променя факта, че индивидът е бил (и е) включен в социални взаимодействия и емоционална привързаност с родствениците и от майчина, и от бащина страна (Беновска-Събкова 2001: 66). Изградените родословия добре илюстрират факта, че роднините се проследяват и по женска линия, когато няма мъжки наследници.

Нека сега разгледаме генеалогииите в хоризонтален план. Обикновено се знаят братята и сестрите на дядовците, а след това се проследяват всички техни синове и дъщери, техните деца и т. н. Те се изброяват по имена, като разбира се има случаи, когато се знае само полът или единствено броят на родените деца, както и такива, при които интервюираният няма никакви сведения за поколението на съответния родственик. Прави впечатление, че най-плътни са родословията на баба ми и майка ми, за разлика от тези направени от самия мен. Плътността на знанията зависи от най-различни фактори, които отвеждат до проблема за родствените отношения. Преди това обаче е необходимо да отворя малка скоба. Изградените генеалогии не изчерпват напълно кръга от роднини. В тях могат да се проследят родственици най-вече до втори братовчеди. Това съвсем не означава, че не се познават по-далечни родственици. В неформални разговори и тримата интервюирани споменават за трети и дори четвърти братовчеди. В тези случаи се знае за съответната роднинска връзка, без това да изисква задължително проследяване на общия родов произход с тях. От друга страна съвсем възможно е да не се поддържат отношения с близки родственици. Например аз дори не познавам нито един свой втори братовчед по бащина линия, но за сметка на това имам повече или по-малко активни връзки с четвърти и трети братовчеди по майчина линия. В голяма степен това е резултат на чиста случайност - с тях учехме в едно и също училище. Затова смятам, че трябва да бъдат разграничени **идеално и реално родство**. Дефинирането на самото идеално родство е твърде трудно, доколкото то отвежда до въпроса за границите на родство. В етнографската литература се отбелязва, че родословието се помни до 8 поколение, след което хората "се отродяват" (Пешева 1980: 304). Както видяхме обаче в разглежданите от мен случаи, най-далечните познати родственици са четвъртите братовчеди. Така че като идеална родствена група определям онази,

която обхваща всички възможни родственици до пето коляно. Реалното родство от своя страна включва само тези роднини, с които се поддържат активни отношения, както в положителен, така и в отрицателен смисъл. Самата реална родствена група обаче не е статична - към нея във всеки един момент може да се прибави нов член. Факторите за тази динамика са много и разнообразни. Единият от тях е свързан с местожителството. Така например, ако не се бях преместил да уча в Трън, аз едва ли щях да имам и представа за споменатите вече трети и четвърти братовчеди. Нека разгледаме всичко това в диахронен план. И двамата родители на баба ми например са от с. Туроковци, Трънско. Така почти всички нейни роднини са събрани в рамките на едно село. Разбира се и тогава в резултат на бракове част се разселват в околните села и в града, но все пак ареалът е сравнително тесен. С колективизацията на земята и изграждането на ТКЗС през 50-те години на ХХ в. настъпва голяма миграция към по-големите градове - предимно София и Перник. В големите градове се срещат хора от различни части на страната, а чрез браковете родствената мрежа обхваща ред други градове. Дядо ми е от Брезник и макар че градът е само на около 30 км от Трън, в резултат на миграциите роднините на майка ми са значително поразпръснати. Картината става още по-пъстра за третото поколение (чийто представител съм аз) - баща ми е от Пазарджишко, но голяма част от неговите роднини също са разселени в различни части на страната. Видно е, че поддържането на връзки с всички родственици е на практика невъзможно. Обикновено колкото по-големи са разстоянията, толкова по-малки са контактите. Всичко това обаче обяснява само част от проблема. Така реституцията и връщането на земята през 90-те години станаха причина за възобняването на значителен брой родствени връзки за по-дълго или по-късо време. Често в тяхната основа лежи чисто материален интерес. Например долният етаж на къщата в Брезник, строена от пращадото на майка ми, е даден под наем. Наемът се дели на 4 части, тъй като той е имал 4 деца. От тук деленето продължава между техните наследници, един от които е майка ми. Това води до поддържането на контакти, но и до различни конфликти между тях. Разбира се материалният момент при изграждането и функционирането на родствените отношения не трябва да се абсолютизира, макар че в ситуацията на преход, той твърде често излиза на преден план. Но също така могат да се дадат примери и за **емоционално родство**, за разлика от предходното, което може да се определи като **инструментално**. Най-често емоционални връзки се поддържат с най-близките роднини - баби и дядовци, вуйчовци, чичовци, лели, първи братовчеди и т. н., като това не изключва възможността за емоционални отношения с по-далечни роднини или за инструментални отношения с близки родственици. Също така често тези два типа взаимоотношения се преплитат и е трудно да бъдат разграничени в своя чист вид.

От всичко казано може да се направи изводът, че под влияние на различни фактори - обществени и икономически промени, в резултат на новите социални роли, които изпълнява индивидът, институцията на родство може би губи част от своето значение, но в никакъв случай не изчезва. Тя продължава да има своя ниша във всекидневието и да се проявява при едни или други обстоятелства и ситуации.

Семейство и семейни отношения

В тази част ще се опитам да покажа, макар и на базата на единичен случай, че еднозначното категоризиране на семейството като нуклеарно или комплексно е доста проблематично и спорно. Основната теза, която защитавам е, че на практика семейството е динамична и променяща се категория. На второ място ще се спра на т. нар. неформална икономика и произтичащите от тук връзки село-град в рамките на собственото ми семейство.

Твърде често класификации, разделящи семействата на нуклеарни и комплексни не работят. Както ще видим по-долу, в един момент семейството може да е нуклеарно, а в следващ - комплексно. Т. е. неговата моментна снимка оставя много нерешени проблеми. Затова, за да видим динамиката на семейните структури, е необходимо да проследим тяхното развитие и промяна за по-продължително време. В същото време как да се определи структура, при която материалната обвързаност е налице, но местоживеенето е отделно? Нека илюстрирам всичко това с примери. Съобразно събраната информация ще проследя промяната на семейството за баба ми в различни етапи от нейния живот. Както вече бе отбелязано тя е родена в с. Туроковци, Трънско. В родната ѝ къща обаче освен тя и родителите ѝ живеят още дядото и бабата, както и две сестри на майка ѝ. Това означава разширено семейство с родственици както по вертикална, така и по хоризонтална линия. Малко след нейното раждане, макар и в рамките на същия двор, семейството се отделя поне в пространствено отношение в една постройка встрани от къщата. Когато баба ми е на ок. 10 години, заедно с родителите и брат си, се премества в близкия Трън, като така окончателно се преминава към нуклеарна семейна структура. Скоро след завършването си тя се омъжва, като в началните години живеят с дядо ми в Брезник заедно с неговите родители и сестра му, т. е. отново се преминава към комплексност. След няколко години и двамата започват работа в София и през 1964 г. получават двустаен апартамент в Подуене. През същата година се ражда майка ми. Същевременно баба ми не прекъсва връзките със своите родители - тя често пътува до Трън, а майка ми до започване на училище живее при тях (т. е. при дядо си и баба си). След това тя се премества в София, където завършва образованието си, като в същото време прекарва ваканциите си в Брезник или Трън. Тук е мястото да отбележа, че през цялото това време време между София от една страна и двата провинциални града Брезник и Трън, от друга, се установяват специфични

икономически връзки. Баба ми и дядо ми, живеещи в столицата, носят различни стоки, които трудно се намират в провинцията. Техните родители от своя страна помагат на "младите" със селскостопански продукти, а когато се наложи и с пари. Доказателство за запазване на тесни връзки със старото семейство е фактът, че за период от две години в двустайния апартамент поради липса на друга възможност се настаняват братът на баба ми заедно със своето семейство, а и родителите ѝ.

През 1982 г. майка ми се омъжва. Баща ми е дошъл няколко години преди това в София, за да работи. Тъй като живее на квартира, новото семейство се настанява в споменатия вече няколко пъти апартамент. През февруари следващата година се раждам аз, а през ноември 1984 г. - брат ми и сестра ми. Така за пореден път под един покрив се събират повече от една брачна двойка. През 1985 г. майка ми и баща ми получават тристаен апартамент в тогава все още изграждащия се квартал "Дружба 2". По взаимно съгласие обаче аз оставам да живея при баба си и дядо си. Не след дълго брат ми и сестра ми също се преместват при нас, а майка ми започва работа. Скоро съобразно вече установената практика сме записани на детска градина. Все пак факторите, които определят това, че живеем при баба ни и дядо ни, са свързани от една страна с местоработата ѝ - непосредствено до жилищния блок, а от друга - с поста на управител, който заема. Това в значителна степен я улеснява в грижите ѝ във времето, когато не сме на детска градина.

През 1988 г. построяваме вила родното село на баба ми - Туроковци - за почивка и отдых през лятото. В това време обаче пралядо ми (баща на баба ми, майка ѝ е починала още през 1983 г.) получава инфаркт. Дядо ми, който междувременно се е пенсиониран като служител в Кремиковци, се премества за постоянно в новата къща, за да се грижи за пралядо ми. След 10. XI. 1989 г. в резултат на обществено-политическите промени и започващата през следващите години приватизация баба ми се насочва към идеята да се пенсионира и да се премести в провинцията при дядо ми. Пенсионирането ѝ обаче е ускорено поради преждевременната смърт на дядо ми през април 1992 г. Така тя остава вдовица и се премества на село, за да догледа баща си. В София оставаме тримата с родителите ми. Но в края на същата година и пралядо ми умира, а през следващата година почива братът на баба ми. Поради зачестилите кражби и разбивания на къщи тя решава да остане в провинцията. За да не бъде обаче сама, през есента на 1993 г. аз брат ми и сестра ми се преместваме да учим в Трън, като сме записани съответно - аз в пети, а те в трети клас. През следващите няколко години баба ми организира малко стопанство за задоволяване на лични нужди - тя гледа 7-8 овце и кози за мляко и сирене, 1-2, понякога 3 прасета за месо, няколко кокошки за яйца. Същевременно в полето обработваме около 1 дка земя - основно картофи, боб, тикви, царевица, а и в самото дворно място има малка зеленчукова градина. От своя страна родителите ми продължават да работят в столицата като всяка седмица пътуват между София и Трън. Те

осигуряват и оставят необходимите парични средства, тъй като баща ми получава чрез пълномощно и пенсията на баба ми. Едновременно с това те взимат активно участие в обработването на земята, а през лятото ползват отпуските си по време на коситбата, събирането на дърва за зимата, прибирането на реколтата и т. н. С произведеното от личното стопанство се приготвя част от зимнината. Не малък е и делът на продуктите от родното село на баща ми - Симеоновец, Пазарджишко, особено що се отнася до по-топлолюбиви плодове - кайсии, праскови, грозде и др. За останалата част родителите ми закупуват продукти от пазара, но самото приготвяне се извършва отново на село. Тези специфични икономически връзки между столица - провинция с известни модификации продължават и в настоящия момент, с тази разлика, че през 2000 г. аз завърших средното си образование в гр. Трън, приет бях за студент в СУ "Св. Климент Охридски" и се преместих да живея отново при майка ми и баща ми в столицата. Брат ми и сестра ми останаха в Трън, където преди две седмици завършиха¹. С това ще приключа описанието на семейната история. На тази основа могат да се направят няколко извода:

На първо място надявам се, че успех да покаже динамичния характер на семейните структури. Тази динамика е следствие от общото действие на разнообразни фактори. Един от тези фактори е наличието или отсъствието на достатъчно обитаемо пространство. Отсъствието му естествено води до съжителството под един покрив на две или повече брачни двойки. От друга страна се откроява стремежът към пространствено обособяване на всяка брачна двойка. В литературата напоследък се отбелязва, че по-скоро трябва да говорим за редуващи се фази на нуклеарност и на комплексност (Беновска 2001: 87-110; за "цикли" в семейството се споменава в Макавеева 1991: 199; 215). От направеното описание обаче се вижда, че не винаги съжителството под един покрив е съпроводено с общи финансови средства, както и не винаги пространственото обособяване води и до пълна материална независимост. Пример за първото е периодът от две години, през които съжителстват семействата на баба ми и на брат й, като те водят разделно финансите си. Вторият случай може да бъде добре илюстриран с отделянето на родителите ми в отделен апартамент, като в същото време баба ми и дядо ми помагат с финансови средства за обзавеждането му, активно се включват в отглеждането на трите деца и т. н. В този контекст е важно да се отбележи, че на практика едно лице може да принадлежи към различни семейства. От една страна това е **"семейството по произход"**, т. е. семейството, в което съответния индивид е "дете". От другата страна е **"семейството по предназначение"**, където в резултат на брак същият индивид става родител. Често обаче тези две разбираня се сливат в едно по-широко схващане за семейство, според което семейните структури включват и родителите по възходяща линия. Това схващане е най-добре изразено именно в

---

¹ Статията е писана в началото на м. юни 2003 г.

случаите, когато е налице силна материална и морална обвързаност на родителите със семействата по предназначение на техните деца. Това по-широко разбиране е в основата на повечето от разглежданите от мен примери, които се отнасят както за социалистическия, така и за пост-социалистическия период. Съдейки по факта, че в първите няколко години след раждането си (1939 г.) баба ми живее с родителите си при своите дядо и баба, е напълно възможно подобно схващане да е в сила и за предходния период. Именно през социализма обаче се оформят специфични семейни взаимоотношения, до голяма степен резултат от промените в обществено-политически и икономически план. Ако за времето на прабаба и прадядо ми основния поминък е свързан с земеделието, скотовъдството и дюлгерството, а "отглеждането на децата на нивата" е нещо обичайно, то когато баба ми става родител тя е на държавна работа със строго регламентирано работно време, а присъствието на детето на работното място не е безпрепятствено. Част от грижите за децата се поемат от обществените институции (детски ясли и градини), но твърде често в отглеждането се включват бабите и дядовците, като на практика те стават част от семейните структури. Както видяхме майка ми е гледана в първите си седем години от баба си и дядо си и прекарва ваканциите си при тях (срв. Тейлър 2003: 197). По подобен начин аз, брат ми и сестра ми сме отгледани от баба ни (с активното участие и на родителите ни, разбира се), макар че ходим и на детска градина. Тази специфична семейна структура от три поколения продължава съществуването си и в настоящия момент.

Както видяхме вертикално разширената семейна структура се запазва и тогава, когато отрасналите и имащи вече свои семейства "деца" полагат грижи за вече възрастните си и болни родители. Най-често тези грижи се осмислят по следния начин: както родителите "гледат" децата си, така и те, когато пораснат трябва да догледат родителите си. Обикновено това се интерпретира като "морален закон, дълбоко вкоренен в етническата психология на българина, който винаги е изпълнявал стриктно своите задължения към възрастните членове на семейството" (Макавеева 1991: 215). Възможен е обаче и друг поглед към проблема. Тук искам да отбележа влиянието на един фактор, който често убягва от вниманието на изследователя. Това са държавните институции. Както беше отбелязано по-горе, детските градини поемат поне част от грижите за децата. По-сложно обаче стои въпросът с т. нар. старчески домове. Условието за живот там са тежки и твърде непривлекателни (особено днес, когато свободата на словото и печата е налице, множеството репортажи и съобщения в масмедията за изключително лошите жизнено условия в тези домове въздействат доста стряскащо върху психиката и мисленето на хората). Към това бихме могли да добавим недостатъците на пенсионното осигуряване. Баба ми сама отбелязва, че няма установена практика, но и подходящи условия, за да бъдат поемани грижите за възрастните хора от

старчески домове, както това става в много други страни. Освен това тя не е могла да си позволи да плаща на болногледач. По този начин недостатъците в организацията на обществената обслужваща сфера, ако не главната, са поне една от основните причини остарелите родители да бъдат доглеждани от децата си. Затова дори и да приемем, че тази практика възпроизвежда стара българска традиция, то това е следствие и от съществуващите социални институции и факта, че те не предлагат достатъчно добро алтернативно решение на проблема.

От направеното изложение видяхме, че на базата на семейните структури се установяват своеобразни икономически връзки между село и град, както през социалистическия, така и в постсоциалистическия период. В първия случай те са резултат от процеса на урбанизация - баба ми се премества в столицата, но както видяхме не прекъсва връзките с родителите си. Във втория случай тези икономически взаимоотношения са обусловени от обратния процес - баба ми се връща на село, но не прекъсва връзките с дъщеря си (т. е. с майка ми). Въпреки очевидните разлики, и в двата случая основната цел е намаляване на икономическото напрежение и подпомагане на младите. На тази основа можем да определим подобна структура като **"домакинство село-град"** (терминът е на Юл. Константинов). Тази структура обаче също не е статична. Както видяхме тя също зависи от редица фактори и има различни проявления.

Трябва да отбележим, че практиката да се организира лично стопанство за задоволяване с основни земеделски продукти (а от тук и приготвянето на зимнина) също до голяма степен е институционално определена. През социалистическия период развитието на земеделските стопанства като извънпрофесионална дейност е официално поощрявано чрез държавни и партийни постановления. Такива са: 61-во постановление на Министерски съвет от 1973 г.; Решение на Политбюро на ЦК на БКП от март 1977 г. за целогодишно снабдяване на населението с плодове и зеленчуци и за самозадоволяване на окръзите; Постановление за самозадоволяване на населението с плодове и зеленчуци, месо, мляко, яйца и риба от октомври 1977 г. На тази основа още през 1978 г. са взети мерки за осъществяване на набелязаното - раздадени са 538 000 дка земя за лично ползване (Златев, Матеев, Мигев 1981: 229; за оценка на личното стопанство вж. също Кюранов 1987: 145-146). Както видяхме личното стопанство продължава съществуването си в настоящия момент, като в случая е една от стратегиите за справяне с икономическите трудности на прехода. Част от тази стратегия е и приготвянето на зимнина и нейното циркулиране между селото и града. Мисля, че за този процес успешно можем да употребим термина "икономика на бурканите" (Смолет 1986).

От всичко казано дотук се налага един важен извод: семейството и практиките, свързани с неговото всекидневие, в значителна степен зависят от заобикалящата ни социална действителност (държавата, нейните институции и т. н.). Наличието днес

на модели на живот и поведение, които напомнят традиционни такива, трябва да се тълкуват не като сляпо предаване на традицията. По-скоро те са резултат и отражение на същата тази социална действителност. Тя създава определени условия, при които човек може да реагира по един или друг начин. Макар че възможностите са много, те не са неограничени. Бихме могли да кажем, че сме "ограничени в свободата си да избираме". От този ъгъл може да се погледне и на родствените и семейни структури и взаимоотношения.

Такава е картината за моето собствено семейство до настоящия етап. Разбира се в една такава статия не е възможно да бъдат обхванати всички аспекти на семейните и родствени отношения. По-скоро целта на това изложение е да обърне внимание на някои проблеми при изследване на семейно-родствените структури. Ползата от подобно проблематизиране е появата на нови и нови въпроси, което в комбинация с динамиката, характерна за нашата съвременност, оставят въпроса за родствените и семейните структури отворен за бъдещи изследвания и дискусии.

Литература:

Беновска-Събкова 2001: Беновска-Събкова, М. Политически преход и всекидневна култура. София.

Златев, Матеев, Мигев 1981: Златев, Зл., Б. Матеев, Вл. Мигев. България в епохата на социализма. София.

Казер 1999: Казер, К. Семейство и родство в България. Исторически и антропологически перспективи. - Българска етнология, кн. 1-2, 7-26.

Кюранов 1987: Кюранов, Ч. (ред.) Днешното българско семейство: Изследване. София.

Лулева 1999: Лулева, А. Измерения на родството във всекидневната култура на едно западнобългарско село (Говедарци, Самоковско). - Българска етнология, кн. 1-2, 85-100.

Макавеева 1991: Макавеева, Л. Българското семейство. Етно-социални аспекти. София.

Пешева 1980: Пешева, Р. Род, родствени групи и традиции. - В: Етнография на България. Т. 1. С., 302-311.

Смолет 1986: Смолет, Ел. Икономика на бурканите. Родствените взаимоотношения в България: проучване. - Социологически проблеми, кн. 6, 96-106.

Тейлър 2003: Тейлър, К. "Наш собствен ритъм на живот". Младите хора и бракът в България през 60-те и 70-те години. - В: Социализмът: Реалност и илюзии. Етнологични аспекти на всекидневната култура. С., 191-202.

RELATED AND FAMILY STRUKTURES.
AN INSIDE LOOK

BY IVAYLO MARKOV

(Abstract)

The article concerns the institution of relationship and family based on the own lineal and family memory. It's been paid attention to the horizontal and vertical consistence of the lineal geneologies. In accordance to their reconstruction a direct family recollection (formed as a result of a direct contact with the respective relative) and indirect family recollection (formed as a result of a third persons telling of the relative) are being observed. It has also been distinguished an ideal (includes all the possible relatives) and a real relationship (includes only those of the relatives with whom positive and negative bearings are sustained). The real related group is a dynamic one - it changes itself. Different factors exert influence on - place of residence, migrations, restitution of the land. Relationship could be emotional or instrumental but a strict distinction could be hardly determined.

Family structures are considered to be a dynamic, changing category. Their usual classification as nuclear and complex is not problemless. In accordance to that it's been taken into consideration the different factors' influence - presence/absence of sufficient inhabitable space; different institutions and their defects (a day nursery; pension security etc.). Special attention is paid to the specific economical relations, formed on the base of family structures and especially on the household "village-city".

The usage of a such research is it's possibility to be corrective for the different macromodels. On the other hand the discussing problem leads to many new and interesting questions and stimulates further scientific researches.